

PREDGOVOR

AVTORJEVO PISMO GOSPODU *****

SHVALEŽNOSTJO SPREJEMAM, gospod, pripombe, ki ste mi jih poslali o mojem delu. Če sem dovteten za hvalo, ki ste mi jo blagovolili izreči, pa preveč ljubim resnico, da bi me prizadela odkritost, s kakršno ste izrazili svoje očitke; zdijo se mi dokaj hudi, zato zaslužijo vso mojo pozornost. Prav malo filozofsko bi bilo, če ne bi imel poguma in ne bi poslušal ugovorov na svoja stališča. Midva nikakor nisva teologa; najini prepiri so take vrste, da se končajo vljudno; v ničemer ne smejo biti podobni preprirom apostolov praznoverja, ki poskušajo drug drugega le presenečati z zvijačnimi argumenti in ki se, v škodo odkritosrčnosti, vedno spopadajo le zato, da branijo zadeve svojega samoljubja in svoje lastne trmoglavosti. Midva želiva človeški vrsti dobro; iščeva resnico; in če je tako, ne moreva drugače, kakor da se strinjava.

Začenjate s tem, da dopuščate neizogibnost preverjanja religije in tega, da je treba njena stališča podvreči sodišču razuma.

Strinjate se, da krščanstvo tega preverjanja ne more vzdržati in da se bo zdravi pameti vedno kazalo kot splet neumnosti, neskladnih pravljic, nesmiselnih nauk, otročjega obredja in idej, spojenih pri Kaldejcih, Egipčanih, Feničanih, Grkih in Rimljanih. Z eno besedo, priznavate, da je ta religiozni sistem le brezobličен izdelek domala vseh starih praznoverij, ki jih je rodil vzhodnjaški fanatizem in so jih različno oblikovali okoliščine, čas, interesi, kaprice in predsodki tistih, ki so se potem predstavljali kot navdahnjenci, kot odposlanci Boga, kot razlagalci njegovih novih zapovedi.

Groza vas obhaja spričo strahot, ki jih je nestrpni duh kristjanov povzročal vsakokrat, ko je imel dovolj moči za to; zavedate se, da na krvavem bogu utemeljena religija ne more biti nič drugega kakor krvava religija; pritožujete se zavoljo brezumja, ki se že od otroških let polašča duha vladarjev in ljudstev, zaradi katerega postanejo sužnji praznoverja in tudi njegovih svečenikov, in ki jim preprečuje, da bi prepoznali svoje resnične interese; zaradi njega ne poslušajo razuma, odvrta jih od velikih zadev, ki bi jih morale zaposlovati.

Priznavate, da religija, ki temelji na zanesenjaštvu ali na sleparstvu, ne more imeti nespornih načel, da je lahko le neskončni vir sporov, da mora nazadnje vedno pripeljati do neredov, preganjanj in razdejanja, predvsem kadar se politični oblasti zdi, da se mora vplesti v njene prepire. Navsezadnje se strinjate celo s tem, da dober kristjan, čigar vedenje je natančno takšno, kakršno mu evangelij predpisuje kot najpopolnejše, na tem svetu ne pozna nobenih razmerij, na katerih sloni resnična morala, in je lahko le nekoristen mizantrop, če mu manjka živahnosti, in le besneč fanatik, če ima gorečo dušo.

Kako je mogoče, da po vseh teh priznanjih sodite, da je moje delo nevarno?

Pravite mi, *da mora modrec misliti le zase*; da ljudstvo potrebuje religijo, dobro ali slabo; da je potrebna zavora za preproste in robote duhove, ki brez nje ne bi imeli nobenega motiva več, da bi se vzdržali zločina in pregrehe. Reforma religiozних predsodkov se vam zdi nemogoča; sodite, da so vladarji, ki bi jo edini lahko izpeljali, preveč zavzeti za to, da ohranjajo podložnike v zablodi, saj imajo od tega korist. Taki so, če se ne motim, vaši najmočnejši očitki; poskušal jih bom zavriniti.

Najprej, ne mislim, da bi bila kakšna knjiga lahko ljudstvu nevarna. Ljudstvo ne bere nič več kakor razmišlja; za to nima niti časa niti zmožnosti. Po drugi strani pa ni religija, marveč zakon tisti, ki zadržuje preproste ljudi, in ko jim bo kak norec rekel, naj kradejo ali morijo, jih bodo vešala opomnila, naj tega ne delajo. Še več, če bi se po naključju med njimi našel človek, ki bi bil zmožen brati filozofsko delo, je gotovo, da to zelo verjetno ne bi bil strah vzbujajoči zlikovec.

Knjige so narejene le za tisti del naroda, ki ga okoliščine, izobrazba in čustva postavljajo nad zločin. Ta razsvetljeni del družbe, ki vlada drugemu, knjige bere in ocenjuje; če vsebujejo napačna ali škodljiva načela, so kaj kmalu obsojene na pozabo ali izročene javnemu prekletstvu. Če vsebujejo resnice, niso v nevarnosti. Revolucije delajo fanatiki, duhovniki in nevedneži; razsvetljene osebe, nepristranske in razumne, so vedno prijatelji miru.

Vi, gospod, nikakor niste izmed tistih malodušnih mislecev, ki verjamejo, da lahko resnica škoduje: škoduje le tistim, ki goljufajo ljudi, vedno pa bo koristna človeški vrsti. Vse vas je že davno moralo prepričati, da vse zlo, ki se zgrinja nad našo vrsto, izhaja le iz naših napak, naših narobe razumljenih koristi, naših predsodkov in napačnih idej, ki jih prisojamo stvarem.

Pravzaprav, če smo v svojem mišljenju dosledni, z lahkoto vidimo, da so politiko in moralo spridili predvsem religiozni predsodki. Ali niso religiozne in nadnaravne ideje tiste, zaradi katerih se na vladarje gleda kot na bogove?

Torej je religija tista, ki je izlegla samodržce in tirane in ti so izdelali slabe zakone,² njihov primer je spridil mogočneže; mogočneži so spridili ljudstva; pokvarjeno ljudstvo je postalo nesrečni suženj, ki je zato, da bi ugajal mogočniku in se izvlekel iz bede, delal sebi v škodo. Kralje so imenovali *podobe boga*; bili so absolutni kot on; oblikovali so pravičnost in nepravičnost; njihova volja je pogosto posvečevala zatiranje, nasilje in ropanje; in ljudje so si ugodnosti izposlovali s podlostjo, pokvarjenostjo in zločinom. Tako so se narodi polnili s pokvarjenimi državljani in ti so pod voditelji, ki so jih spridile religiozne ideje, neprestano vodili odkrito ali podtalno vojno in niso imeli nobenega motiva za krepostno vedenje.

Kaj lahko ponudi religija v tako urejenih družbah? Ali so njene meglene grožnje ali njene neizrekljive obljube sploh kdaj prepričale ljudem, da se niso predajali strastem ali iskali sreče po najlažjih poteh? Ali je religija vplivala na nravi vladarjev, ki ji dolgujejo svo-

² To resnico sem postavil v pravo luč v svojih *Recherches sur l'origine du Despotisme oriental*. [Avtor dela je takrat že preminuli Nicolas-Antoine Boulanger (1722–1759), prav pod njegovim imenom je namreč prvič izšlo *Razkrito krščanstvo*. Op. ur.]

jo božansko moč? Ali ne vidimo, da vere polni vladarji v vsakem trenutku začenjajo najbolj krivične vojne, da po nepotrebnem zapravljajo kri in imetje svojih podanikov, trgajo kruh iz rok reveža, da bi povečali svoje zaklade nenasitnega bogataša, dopuščajo in celo ukazujejo krajo, poneverjanje in nepravičnost? Ali so vladarji zaradi te religije, v kateri številni vidijo oporo svojega prestola, bolj humani, bolj urejeni, bolj zmerni, bolj neomadeževani in bolj zvesti svojim prisegam? Žal! Če pogledamo v zgodovino, bomo v njej našli naleteli na pravoverne, goreče in do skrajnosti religiozne vladarje, ki pa so hkrati krivoprisežniki, samozvanci, prešuštniki, tatovi in morilci, skratka ljudje, ki delujejo, kakor da se sploh ne bi bali tega boga, ki ga z usti častijo.

Med dvorjani, ki jih obkrožajo, bomo našli naleteli na nenehno prepletanje krščanstva in zločina, pobožnosti in krivičnosti, verovanja in mučenja, religije in izdajstva. Ali ne vidimo, da med temi svečeniki ubožnega in križanega boga, ki svoje življenje utemljujejo na religiji in trdijo, da brez nje ne more biti morale, vladajo napuh, skopost, razuzdanost ter duh gospodstva in maščevanja?³ Ali so njihove neprestane pridige, ki se ponavljajo že toliko stoletij, resnično vplivale na nravi narodov? Ali so spreobrnitve, ki jih dosegajo s svojimi govori, resnično koristne? Ali spreminjajo srca ljudstev, ki jih poslušajo? Po priznanju samih teh doktorjev so spreobrnitve zelo redke; so bolj *usedlina stoletij*. Človeška pokvarjenost je vsak dan večja in oni vsak dan grmijo proti pregreham in zločinom, ki jih navada dovoljuje, ki jih vlada spodbuja, ki jih javno mnenje podpira, ki jih oblast nagrajuje in pri katerih hoče sodelovati vsak, saj mu sicer preti, da bo nesrečen.

Religija, katere zapovedi ljudem vbijajo v glavo že od otroštva in jim jih vztrajno ponavljajo, tako po priznanju samih njenih duhovnikov ne more nič proti izprijenosti nravi. Ljudje religijo vedno potisnejo v stran, takoj ko nasprotuje njihovim željam; prisluhnejo ji samo, ko spodbuja njihove strasti, ko se ujema z njihovim značajem in z njihovimi predstavami o sreči. Razuzdanec se

³ Ko se pritožujemo čez razuzdano življenje duhovnikov, nam zaprejo usta rekoč, *da je treba delati tisto, kar rečejo, in ne delati tistega, kar delajo oni*. Kakšno zaupanje bi lahko imeli v zdravnike, ki bi imeli enake bolezni kot mi, a ne bi hoteli jemati istih zdravil, ki jih predpisujejo nam?

norčuje iz religije, ko ta obsoja njegov razvrat, stremuh jo prezira, ko njegovim željam postavlja meje, skopuh je sploh ne posluša, ko mu pravi, naj razda svoje bogastvo, dvorjan se posmehuje njeni preproščini, ko mu ukazuje, naj bo odkrit in iskren.

Po drugi strani pa vladar posluša njene lekcije, ko mu pravi, da je podoba božanstva, da mora biti absoluten kot ona, da je gospodar življenj in dobrin svojih podanikov, da jih mora uničiti, kadar ne mislijo kakor on. Zamerljivec napeto posluša zapovedi svojega duhovnika, ko mu ta ukazuje, naj sovraži; maščevalnež ga uboga, ko mu dovoli, da se maščuje sam pod pretvezo, da maščuje svojega boga. Z eno besedo, religija v ničemer ne spreminja človeških strasti: ljudje jo poslušajo le, ko govori v soglasju z njihovimi željami, spremeni jih šele na smrtni postelji; a takrat je njihovo spreobrnjenje svetu nekoristno in odpuščanje Nebes, ki ga obljublja jalovemu kesanju umirajočega, opogumlja žive, da do zadnjega trenutka vztrajajo v razuzdanosti.

Religija bi zaman pridigala krepost, kadar ta krepost nasprotuje interesom ljudi ali jih ne pripelje nikamor. Ni mogoče predpisovati nrvnosti narodu, katerega vladar je sam brez nrvnosti in brez kreposti, kjer velikaši v kreposti vidijo šibkost, kjer jo duhovniki s svojim vedenjem sramotijo, kjer človek iz ljudstva kljub navdušujočim govorom pridigarjev dobro ve, da se bo iz bede izvlekel tako, da bo prenašal pregrehe tistih, ki so močnejši od njega. V tako urejenih družbah morala ne more biti drugega, kakor jalovo umovanje, primerno za urjenje duha, vendar ne vpliva na nikogaršnje vedenje, razen na maloštevilne, ki so zaradi svojega značaja zmerni in zadovoljni s svojo usodo. Vsi tisti, ki si bodo prizadevali za bogastvo ali bodo poskušali izboljšati svojo usodo, bodo pustili, da jih odnese splošni tok, ki jih bo prisilil prestopiti ovire, ki jim jih postavlja njihova vest.

Torej lahko v neki državi nrvnost uveljavi vladar in ne duhovnik. Prepričevati mora s svojim zgledom, zločine mora odvrčati s kaznimi, h kreposti mora vabiti z nagradami; predvsem pa mora bdeti nad javnim izobraževanjem, ki bo v srca njegovih podanikov vsajalo samo družbeno koristna nagnjenja.

Pri nas se z izobraževanjem politika skorajda ne ukvarja, kaže popolno brezbržnost do predmeta, ki je za dobrobit države naj-

pomembnejši. Pri domala vseh modernih družbah se javno izobraževanje omejuje na poučevanje jezikov in ti so nekoristni za večino tistih, ki se jih učijo. Namesto morale kristjanom vbijajo v glavo čudovite pravljice in nedoumljive nauke religije, ki močno nasprotuje razumnosti. Od prvih študijskih korakov mladega moža učijo, da se mora odreči pričevanju svojih čutov, premagati svoj razum – ki mu ga opisujejo kot nezanesljivega vodnika – in se slepo zanašati na avtoriteto učiteljev. A kdo so ti učitelji?

To so duhovniki, ki se zavzemajo za to, da svet ostaja pri prepričanjih, katerih sadove pobirajo edino oni. Ti koristoljubni pedagogi, polni neznanja in predsodkov, so sami malokdaj prilagojeni družbi. Ali so njihove nizkotne in omejene duše res zmožne poučevati učence o tistem, česar ne vedo niti sami? Ali ti dlakocepci, ki jih prezirajo tudi tisti, ki jim prepuščajo svoje otroke, res v svojih učencih spodbujajo željo po slavi, plemenito tekmovalnost, velikodušna čustva, ta vir vseh za republiko koristnih kvalitete? Ali jih bodo naučili ljubiti javno dobro, služiti domovini, prepoznati svoje obveznosti moža in državljana, očeta družine in otrok, gospodarjev in služabnikov? Ne, brez dvoma. Iz rok teh nesposobnih in prezira vrednih vodnikov prihajajo le praznoverni nevedneži; ti so nemara kaj odnesli od pouka, vendar nič ne vedo o stvareh, potrebnih družbi, katere nekoristni člani bodo postali.

Kamorkoli bi uprli svoj pogled, bi videli, da je študij človeku najpotrebnejših predmetov popolnoma zanemarjen. Morala – s čimer mislim tudi politiko – v evropskem izobraževanju ne šteje domala nič. Edina morala, ki jo učijo kristjane, je ta fanatična, neuporabna, protislovna in dvomljiva morala, ki jo vsebujejo evangeliji. Primerna je, kakor sem, menim, dokazal, samo za to, da poniža duha, da pristudi krepost, da vzgoji zavržene sužnje in da uniči moč duše; ali pa, če je vsajena v razvnete duhove, naredi iz njih besneče fanatike, zmožne zamajati družbene temelje.

Kljub nekoristnosti in sprijenosti morale, o kateri krščanstvo poučuje ljudi, si nam njegovi privrženci upajo govoriti, da brez religije ne more biti nravnosti. A kaj pomeni nravnost v jeziku kristjanov? To pomeni stalno moliti, obiskovati svetišča, delati pokoro, odrekati se užitek, živeti v zbranosti in odmaknjenosti.